

Mato ZOVKIĆ, *Knjiga o Tobiji. Prijevod i komentar*, Niz Radovi 37, Katolički bogoslovni fakultet Univerziteta u Sarajevu – Glas Koncila, Sarajevo – Zagreb, 2024., 423 str.

Dr. sc. Mato Zovkić poznat je hrvatski bibličar i teolog. Dugogodišnji je profesor Novoga zavjeta na Vrhbosanskoj teologiji, kasnije Katoličkome bogoslovnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Nositelj je počasnog akademskog zvanja *profesor emeritus* Univerziteta u Sarajevu. Znanstveni opus profesora M. Zovkića je impresivan. Do 2. lipnja 2024. godine objavio je 26 knjiga, 438 članaka, 155 recenzija, preveo je s engleskog pet knjiga i s njemačkog dvije knjige (potpuni popis publikacija do 2016. godine

vidi u: Mato Zovkić, *Pedeset godina moga teološkog pisanja (1967. – 2017.)*, Medijski centar Vrhbosanske nadbiskupije, Sarajevo, 2018.).

Najnovija knjiga profesora M. Zovkića pod nazivom *Knjiga o Tobiji. Prijevod i komentar* sadrži Predgovor (9-12), a potom slijede tri glavna dijela: Uvod u Knjigu o Tobiji (3-78), Prijevod Knjige o Tobiji (9-102) i Komentar Knjige o Tobiji (103-372). Na kraju knjige donesen je popis Korištene literature (373-389), Kazalo autora (391-403) i Kazalo biblijskih

mjesta (405-423). Rukopis knjige recenzirali su izv. prof. dr. Dubravko Turalija i izv. prof. dr. Drago Župarić.

U Predgovoru prof. Zovkić navodi da je Knjiga o Tobiji privukla njegovu pozornost kada je u poslijekoncilskom razdoblju uočio da su dva teksta iz te knjige (Tob 7,6-14; 8,4b-8) uvrštena kao čitanja u *Obnovljeni red ženidbe*, a potom je sadržaj te knjige izlagao u okviru kateheza za studente laike u Sarajevu. Od 1993. do 2021. godine objavio je četiri egzegetska članka o Knjizi o Tobiji, a cijelu tu knjigu preveo je s grčkog na hrvatski u okviru projekta prijevoda Biblije na suvremeni standardni hrvatski jezik pod vodstvom Hrvatskoga biblijskog društva. U ovaj komentar Knjige o Tobiji autor je ugradio brojne internacionalne publikacije i poimence spominje one koji su mu pomogli u prikupljanju literature.

Prvi dio ovog komentara naslovljen je Uvod u Knjigu o Tobiji (13-78) i sadrži pet poglavlja: Jeronimov prijevod knjige o Tobiji u vremenu kada još nije bilo odlučeno pripada li ta knjiga u kanon SZ (15-36); Aramejski fragmenti knjige o Tobiji iz Kumrana i prijevod na grčki u Septuaginti (36-40); Sastav, izvori, književna vrsta (40-61); Teološka poruka Židovima dijaspore i kršćanima u vjerničkom braku (61-69) i Uporaba knjige o Tobiji u Crkvi (69-78).

Drugi dio knjige naslovljen Prijevod Knjige o Tobiji (79-102) sadrži prijevod cijele Knjige o Tobiji s grčkog izvornika na hrvatski. Taj je hrvatski prijevod prof. Zovkić utemeljio na standardnim

kritičkim izdanjima Septuaginte koja su priredili A. Rahlfs (1979.) i R. Hahnhart (1982.). Budući da je Vulgatin tekst Knjige o Tobiji Jeronimov latinski prijevod s aramejskoga, prevoditelj je za hrvatski prijevod konzultirao i standardna kritička izdanja Vulgate kao što je npr. Nova Vulgata (1998.). Originalan hrvatski prijevod Knjige o Tobiji prof. Zovkića daje dodatnu vrijednost i kvalitetu njegovu komentaru te knjige.

Treći dio naslovljen Komentar Knjige o Tobiji (103-372) je najposebniji – obuhvaća dvije trećine knjige – i donosi komentar svakog pojedinog retka knjige. Glavni naslovi u tom trećem dijelu knjige slijede zapravo sadržaj i strukturu Knjige o Tobiji, koja je podijeljena u 22 glavna naslova. U kontinuiranom slijedu komentara sadržaja/strukture Knjige o Tobiji nakon završenog komentara pojedinačnih redaka određenog odlomka na sedam mjesta doneseno je dodatno tumačenje posebno važne teme, koja se nalazi u neposredno prethodnom prokomentiranom odlomku. [Napomena: Glavni naslovi u trećem dijelu knjige nisu numerirani, jedino je numerirano sedam tema unutar tih poglavlja. U ovom prikazu radi veće preglednosti glavni naslovi označeni su brojem u uglatoj zagradi: [1], [2], [3], ... [22].

Treći dio knjige sadrži sljedeća 22 glavna naslova i sedam tema (tematskih ekskursi):

[1] Uvod (1,1-2) (103-108); [2] Tobijino [*Tobitovo*] pobožno ponašanje u domovini i u zarobljeništvu (1,3-22) (108-123);

Tema 1: Jeruzalemski hram – prebivalište Božje u narodu Božjem (124-137); [3] Tobija [*Tobit*] oslijepio, žena mu predbacuje da je uzalud činio dobra djela (2,1-14) (137-146); [4] Tobijina [*Tobitova*] molitva u kušnji (3,1-6) (146-150); Tema 2: Očekivanje da Bog na zemlji nagradi pravednike i kazni grešnike (151-164); [5] Sarina nesreća i molitva (3,7-15) (164-176); [6] Bog uslišava obje molitve (3,16-17) (176-178); [7] Tobija [*Tobit*] šalje sina po obiteljski novac i daje mu upute (4,1-21) (178-192); Tema 3: Zlatno pravilo kao podloga za univerzalnu etiku u židovstvu, kršćanstvu i islamu (192-223); [8] Tobija se sprema na put uz Rafaelovu pratnju (5,1-17b) (223-231); [9] Slijepi Tobija [*Tobit*] tješi ženu Anu ožalošćenu sinovim odlaskom (5,17c-22) (231-234); [10] Putnici ulovili neobičnu ribu (6,1-9) (234-240); [11] Anđeo savjetuje Tobiji da se oženi Sarom (6,10-18) (240-247); Tema 4: Biblijska vjera o anđelima i demonima (247-255); [12] Otac Raguel daje kćer Saru Tobiji za ženu (7,1-14) (255-266); [13] Prva bračna noć Tobije i Sare (7,15–8,9a) (267-274); [14] Raguelova zahvalnost Bogu za sreću mladenaca (8,9b-21) (274-279); Tema 5: Biblijska predodžba o braku i obitelji (279-293); [15] Rafael putuje u Rages da bi mladenци proveli više vremena kod Sarinih roditelja (9,1-6) (293-296); [16] Tobija [*Tobit*] i Ana brižno čekaju (10,1-7a) (296-299); [17] Tobija se vraća kući (10,7b-13) (299-302); [18] Tobija iscjeljuje slijepog oca (11,1-18) (302-311); Tema 6: Od Tobijina [*Tobitova*]

razočaranja liječnicima do iscjeljenja po receptima starinske medicine (311-322); [19] Rafael se otkriva (12,1-21) (22-330); [20] Tobijin [*Tobitov*] hvalospjev (13,1-14,1) (330-349); [21] Tobijini [*Tobitovi*] savjeti sinu i unucima pred smrt (14,2-11) (349-359); [22] Pogovor (14,12-15) (359-362); Tema 7: Vjernička obitelj u dijaspori može biti škola identiteta i solidarnosti (362-372).

U popisu korištene literature navedena su 228 naslova. Od toga je osam publikacija svrstano pod naslov Tekst knjige o Tobiji, gramatike, rječnici (str. 373), a preostalih 220 publikacija svrstano je pod naslov Članci, komentari, studije (str. 373-389). Najveći broj navedenih djela je na engleskom jeziku (118), zatim na hrvatskome (43), njemačkome (33), talijanskome (23), francuskome (5), srpskome (2) i španjolskome (2). Nekima od navedenih publikacija (15) autor se koristio preko interneta te je uz naslov citiranog djela naveo mrežnu poveznicu i datum pristupa toj internetskoj stranici.

U knjizi se nalazi 655 bilježaka. Numeriranje bilježaka je kontinuirano u cijeloj knjizi. Bilješka br. 1 nalazi se na str. 14, na početku prvog dijela knjige, a posljednja bilješka br. 655 nalazi se na kraju trećeg dijela knjige na str. 372. Konzultirana literatura odabrana je i pokriva publikacije o Knjizi o Tobiji u razdoblju dužem od pet desetljeća. Najstarija konzultirana publikacija tiskana je 1954. godine, zatim dolaze tri publikacije iz šezdesetih godina (1962., 1964., 1969.), a najnovije su iz 2021. i 2022. go-

dine. Najveći broj konzultirane literature objavljen je 70-ih, 80-ih i 90-ih godina prošloga stoljeća te prva dva desetljeća 21. stoljeća.

Neke odlike knjige. U prvom dijelu knjige (13-78) prof. Zovkić, na zanimljiv način i uz brojne citate i reference obrađuje pitanje prijevoda Knjige o Tobiji s aramejskoga na latinski (Jeronim; 15-36) i na grčki (Septuaginta; 36-40) kao i pitanje crkvene uporabe i kanonskog autoriteta te knjige za pravoslavce i katolike (69-78), zatim pitanje biblijskih izvora (44-47) kao i izvanbiblijskih izvora (47-57), a knjigu u njezinu sadašnjem obliku definira kao hebrejski povijesni roman ili poučnu pripovijest (57-61) koja izlaže teologiju braka i obitelji (76-77), koja je prožeta vjerom u Božju providnost (67; 75) i potiče na vjerno opsluživanje Zakona, prakticiranje milosrđa (Tob 4,5-11) i molitvu kao izraz nutarnje odanosti Bogu (68). Skreće pozornost na »zlatno pravilo« u Tob 4,15: »Ne čini nikome onoga što ti mržiš«, koje predstavlja praktičnu primjenu kršćanske zapovijedi ljubavi prema bližnjemu (70; 76) i navodi da je alegorijsko tumačenje ovu knjigu povezivalo s otajstvom Krista i Crkve (71).

U trećem dijelu knjige (103-372) nalazi se komentar pojedinačnih redaka Knjige o Tobiji, koji je iscrpan i izuzetno bogat. Ako je informacija koju spominje tekst Knjige o Tobiji genealogijske naravi (usp. Tob 1,1), tada je dodatno protumačen svaki od predaka spomenutih u genealogiji (104-106). Ako

je u Knjizi o Tobiji spomenut povijesni lik, poput asirskog kralja Šalmanasara (usp. Tob 1,2), tada prof. Zovkić dodatno precizira da je riječ o Šalmanasaru V., navodi godine njegova vladanja i tumači njegovo odvođenje izraelskog stanovništva u sužanjstvo iz perspektive Druge knjige o Kraljevima 17,1-6, ali i u svjetlu izvanbiblijskih povijesnih izvora (npr. *Babilonska kronika*). Kada tekst spominje određene lokalitete (npr. Tob 1,2: *Tišba, Kedeš, Hazor, Fogor*), tada se u komentaru nalaze rezultati arheoloških istraživanja o svakom od spomenutih lokaliteta (107).

Posebnu pozornost u ovom komentaru zaslužuje sedam tema: Tema 1: Jeruzalemski hram – prebivalište Božje u narodu Božjem (124-137); Tema 2: Očekivanje da Bog na zemlji nagradi pravednike i kazni grešnike (151-164); Tema 3: Zlatno pravilo kao podloga za univerzalnu etiku u židovstvu, kršćanstvu i islamu (192-223); Tema 4: Biblijska vjera o anđelima i demonima (247-255); Tema 5: Biblijska predodžba o braku i obitelji (279-293); Tema 6: Od Tobijina [*Tobitova*] razočaranja liječnicima do iscjeljenja po receptima starinske medicine (311-322); Tema 7: Vjernička obitelj u dijaspori može biti škola identiteta i solidarnosti (362-372).

Najopsežnije je obrađena tema br. 3, koja detaljno tumači jednu od uputa koje Tobija daje svome sinu prije njegova polaska na daleko putovanje. Ta uputa glasi: »Ne čini nikomu ono što ti sam mržiš« (Tob 4,15a). U komenta-

ru navedenog retka prof. Zovkić konstatira da je ta uputa »negativna formulacija zlatnog pravila«, koje se nalazi i na drugim mjestima u Starom zavjetu (usp. Sir 31,15) i u Novom zavjetu, ali i kod grčkih i rimskih filozofa (189). Taj kratki komentar potom je razrađen u temi br. 3 (192-223) u četiri naslova: Savjeti grčko-rimskih filozofa u biblijskom vremenu (193-194), Zlatno pravilo u Starom zavjetu i kod židovskih rabina (194-201), Zlatno pravilo u Isusovu Govoru na gori (Mt 7,12 = Lk 6,31) (201-213), Etika pozitivne recipročnosti u islamskim izvorima i tradiciji (214-223).

Tumačenje »zlatnog pravila« (Tob 4,18b) u temi br. 3 zoran je primjer kako povijesni misaono-religiozni kontekst (grčko-rimski filozofi, rabinsko židovstvo) i kanonski kontekst Staroga zavjeta i Novoga zavjeta otkrivaju snagu poruke toga konkretnog biblijskog retka, koji u Isusovu Govoru na gori dobiva novu motivaciju i otvara se za »etiku pozitivne recipročnosti« u interreligijskom dijalogu.

Zaključno vrednovanje. Početak nastanka ovog komentara Knjige o Tobiji povezan je s katehezama koje je prof. Zovkić držao sarajevskim studentima laicima na početku svoje profesorske

karijere sedamdesetih godina prošloga stoljeća. Ovaj komentar Knjige o Tobiji sadrži, dakle, plodove dugogodišnjeg, višedesetljetnog autorova egzegetskog istraživanja i nudi se kao vrlo korisno pomagalo za kateheze o Knjizi o Tobiji u župnom biblijskom pastoralu na temu obitelji i obiteljskih kreposti, ili kao kateheza u okviru tečaja pripreve za brak.

Odlika egzegetskog pristupa prof. Zovkića je u tome da tumačenje i poruku Knjige o Tobiji povezuje s poukom dokumenata crkvenog učiteljstva, npr. Citati i aluzije na knjigu o Tobiji u Katekizmu Katoličke crkve 1992. (74-78) ili »zlatno pravilo« u KKC (210-212) s crkvenim dokumentima, npr. pitanje književne vrste Knjige o Tobiji (60-61) definira citirajući dokument Papinske biblijske komisije, pod naslovom *Nadahnuće i istina Svetoga pisma*, br. 109.

Profesoru emeritusu dr. sc. Mati Zovkiću čestitam na objavljivanju originalnog prijevoda i temeljitog egzegetsko-teološkog komentara Knjige o Tobiji, a knjigu preporučam ponajprije profesorima i studentima teologije, zatim svim pastoralnim djelatnicima (svećenicima, redovnicima i laicima), a naročito promicateljima biblijskog pastoralala i voditeljima biblijskih zajednica.

Anto Popović